

1

יוחנן, ירושלים, תשע"ח

פעם חשבתי שאני ומשפחתי שונים מחבריי ומשפחותיהם מפני שאני הקטן במשפחה בת שבע עשרה נפשות. היה הגיון מה בתמימותי, כיוון שלא די בכך שלא הכרתי אף אחד שהיה הקטן-במשפחה-בת-שבע-עשרה-נפשות, גם לא הכרתי אף אחד שגילו מעל שלוש והוא עדיין הקטן במשפחתו.

סברתי אז, ולמען האמת אני סבור כך עד היום, שכשם שרוב התינוקות נולדים חלקי פנים וזכים כחלב, כך גם רוב המשפחות מפתחות מוזרויות, כתמים, סדקים ומומים רק כשהן מתפתחות קצת. ואם נשפוט על פי אמת המידה הזו - הרי שמשפחתנו מפותחת מאוד. מפותחת מכל השאר.

המזווה שלי מקפצת על האבנים המשתלבות והזיעה מטפטפת מתחת לשולי הכובע וגולשת לאורך עצם הלסת שלי. מזמן לא הייתי בבית. ואני לא לגמרי מוכן לביקור הנוכחי. לא הצלחתי למצוא שום מתנה למיכאל. ואני יודע שזה עתיד להרגיז אותו.

אבל איזו מתנה אפשר להביא לאח שמתעניין באסטרופיזיקה וחורים שחורים ורק באסטרופיזיקה וחורים שחורים?

כמה בחורים, כל אחד מהם בטוח שהוא יצור נדיר עם חוש הומור משובח, הציעו לי איש איש בתורו גרב שחור עם חור.

אבל מיכאל לא מבין בדוחות. אם אביא לו מתנה מן הסוג הזה הוא יחרד וילפת מבורותו של אחיו הקטן-גדול, ולא יניח לי לא לאכול ולא לישון עד שיסביר לי מחדש הכל.

וכיוון שהתעניינותו של מיכאל באסטרופיזיקה נמשכת כבר כמעט שנה, אני עלול לחזור לישיבה ביום ראשון מבלי שטעמתי דבר ולא נתתי לעפעפיי תנומה.

"הי! יוחנן!"

אני מחייך רק למשמע הקול. אמנן הזקן, אביו של בעל המכולת, עומד בפתח החנות ומנפנף לי לשלום. "חוזר הביתה לשבת?"

אני מניח את המזוודה הגדולה והכבדה על מקומה, וחוצה לעברו את הכביש, "חוזר הביתה", אני מאשר, "מה שלומך? מה שלום הברך? השתפרה מאז שנפגשנו בפעם שעברה?"

"טוב שאתה מזכיר לי שלפני חודשיים היא כאבה", אומר הזקן וצוחק, "תראה מה זה! שכחתי מהכאבים שהיו לי אז, באותה מידה אשכח מהכאבים שיש לי עכשיו, אה?"

אני אוהב את החיוך שלו, את שן הזהב המציצה, את הקמטים שנחרצים כמו תלמים עמוקים בפניו, ומעמיקים ככל שחיוכו נעשה גדול יותר ורחב. "הוא הסבא החילופי שלי", הסברתי פעם למיכאל, בתקופה שבה התעניין במכוניות, ורק במכוניות, "כמו גלגל חילופי, ככה סבא חילופי, מבין?"

אבל עכשיו הזכרון הזה גורם למצפוני לנקוף. בתור נכד חילופי אני נכד גרוע למדי. למה לא זכרתי להתקשר אליו אפילו פעם אחת בכל השבועות ששהיתי בישיבה?

"למה קדרו פניך?" מתעניין הזקן.

את התשובה האמיתית אני יכול, כמובן, לספק. "אין לי מתנה

למיכאל", אני בוחר אמת אחרת, גם היא חילופית.

"אז תיכנס", הוא אומר לי, מחווה בידו אל החנות, "תבחר".

"יש לכם משהו שקשור לחורים שחורים?" אני מתעניין, "כי זה עדיין הנושא הבוער. ובתור נושא למתנות, לפחות, זה נושא נוראי".

"תן לחשוב", אומר הזקן, "תן לחשוב רגע אחד. מראה הבאת לו כבר?"
 "בפעם שעברה, אחרי שדיברתי איתך בטלפון. כתבתי עליה: כמה עמוק צריך להיכנס לתוך חור שחור כדי להפסיק לראות את עצמך?"
 "משפט יפה", אומר הזקן, "דו משמעי".

"תלת משמעי", אני אומר, "החבר חדר שלי היה קצת בדכאון אחרי איזה שידוך רציני שנפל. הוא היה בטוח שהמשפט הזה מדבר עליו..."
 "על ראש הגנב", שוב מעמיקים קמטיו של בן שיחי, ועיניו הירוקות-תכולות נוצצות בזוהר שובב.

"הוא בחור טוב", אני מגן על שמוליק, "הוא לקח את המתנה, החביא אותה במזוודה, שטף פנים וירד לאולם הלימוד, ואני, כשבאתי לקחת את המזוודה, השתגעתי כשלא הצלחתי להבין לאן המתנה של מיכאל נעלמה".

"הרפתקאות! לא סיפרת לי שום דבר".

"גיליתי את זה רק אחרי שחזרתי לשיבה", שוב נוקף אותי מצפוני.
 "הייתי צריך להתקשר, סליחה".

"הייתי? האיטי שוכנת באיים הקריביים וגודלה עשרים ושבעה אלף מטר מרובע בערך", אומר סבי החילופי, "אני שמח שהשיבה שואבת אותך. לא הייתי רוצה שתתקשר אלי שלוש פעמים ביום מרוב שתהיה משועמם".

יש גם דרך אמצע, שנינו יודעים זאת, אבל מעדיפים לא לדבר על כך.
 "שעון נתת לו?" הוא שואל, הודף את השיחה קדימה, "לא שאני משכיל גדול, אבל היתה פעם תיאוריה שדרך חורים שחורים אפשר לנסוע בזמן".
 "נתתי. נתתי. מיד בהתחלה. אני חושב שזו היתה המתנה הראשונה".
 "רגע!" הוא אומר וזוקר לעברי אצבע בעלת מפרקים גרומים, "יש

לי רעיון... חכה שניה..." לאט הוא צולע אל החצר הקטנה המקיפה את המכולת, חצר מלאה בקרטונים ריקים, ולטענת השכנים גם בנחשים, ומרים מן הרצפה אבן קטנה. "תן את זה לאח שלך", הוא אומר, "תגיד לו שאמרתי שאני חושב שלאבן הזו יש סגולה. אם מישהו עובר בזמן, דרך חור שחור, האבן הזו יכולה להחזיר אותך בחזרה".

ידו של אמנון רועדת קצת, מחמת הגיל, והאבן מקפצת על ידו כאילו יש לה חיים משלה.

"ככה אתה חושב!" אני מתרשם כראוי, "על סמך מה?"

"תחושת בטן", הוא אומר, "וכל זמן ששום אסטרו-פיזיקאי לא מוכיח אחרת, אני חושב שמיכאל ישמח".

וכיוון שמיכאל אינו מבין בדיחות, יש סיכוי שאכן כך.

"תבוא ללמוד איתי אחרי הסעודה", הוא קורא אחרי שאני חוצה את הכביש, "אני אחכה לך, יוחנן".

חברים שלי אומרים שעבור כולם שיבה הביתה היא כמו מסע בזמן. אבל נדמה לי שעבורי החוויה קצת יותר חזקה. מבחור חשוב, מוביל ומשפיע בשיבה, אחד כזה שאם יזיז את זווית הכובע שלו בטעות יגלה למחרת שכמוהו נוהגת עוד חצי ישיבה, אני הופך עם שובי הביתה לבנה של המשפחה הכי מסכנה בשכונה, אחד כזה שבבית הכנסת מאירים לו פנים מתוך רחמים וחמלה.

ואת החלק הזה, למרבית הצער או הנס, לא הבנתי לפני שעזבתי לישיבה.

אני נכנס הביתה. אמא דווקא ערה ופעילה. היא מתזזת במטבח בין המון סירים גדולים, ושולחת לעברי חיוך מאובק: "הקדמת!"

לא. דווקא הגעתי מאוחר. אבל יום שישי אצלנו בבית תמיד נראה קצר. "גבהת!" היא ממשיכה, מנופפת לעברי בכף, "כאילו אתה אוכל שמרים! נכון שעכשיו אתה יכול להוריד לי את אבקת האפיה מהמדף העליון גם

בלי לעלות על שרפרף?"

"ברור - " אני שולח את ידי אל הארון העליון, קוטף משם את הפריט המבוקש.

חבריי מתקבלים בבואם הביתה בקפה ועוגה. אני שמח אם אמא שלי במצב רוח טוב מספיק כדי לרצות, בכלל, לאפות אותה.

אחים שלי, הגדולים, זוכרים בית אחר.

אבא שלי טוען שהאבחון של מיכאל כאוטיסט בתפקוד גבוה הוא זה ששבר אותה.

אבל אין טעם לדשדש בעבר. מה זה משנה בדיוק איך קרה מה שקרה?

"אתה יודע למה אני אופה?" היא שואלת, מערבבת את בלילת העוגה

בתנועות חזקות מדי שגורמות לנתזי שוקולד לקפץ לעבר חליפתי הטובה

והחביבה, "השבת יש יארצייט לאבא שלי, נזכרתי בזה ממש עכשיו!"

אני דווקא זכרתי, אבל זה היה שבוע שעבר. מישוהו כנראה שכח להפוך

את הדף בלוח השנה.

לא נורא. שיהיה כך.

"ואתה יודע למה נזכרתי?" היא ממשיכה, "כי התקשר מישוהו, אדם

מבוגר, הוא אמר שהכיר את סבא והוא רוצה לבוא ולפגוש אותנו, ובעיקר

- אותך".

אותי?

"אני חושבת", אומרת אמא שלי, "שיש לו רעיון לשידוך בשבילך, ככה

זה היה נשמע".

חיים בנימין, פראג, של"ג

אני שקוע כל כך בעבודתי עד שאני לא שם לב לזמן החולף, וגם לא

לחשיכה שהתחילה נוגסת בחלל הסדנא שלי, מגדילה את צלליותיהם של

כלי העבודה ומעוותת את צורתם.

מאוחר, נכון, אבל סוף סוף הצלחתי ליצור מערכת שעובדת, וחלומי

להמציא כלי שיכפיל ואולי ישלש את מהירות הטוויה בפלך נראה לי ברגע זה אפשרי כשם שלא היה מעולם.

מה יקרה אם אצליח?

לרגעים אני חוזה לעצמי עושר שלא יאמן. ברגעים אחרים אני מדמיי המון איכרים מוסת המתנפל על יהודי פראג בקלשונים שלופים, בטיעון שאנו גוזלים מהם את פרנסתם.

טענה שאין בה שמץ של הגיון, כמובן, שהלא אמכור בשמחה את המצאתי לכל מי שיביא לי די כסף מזומן.

אני מחזיר את כלי העבודה למקומם בדקדקנות מרובה, ומסתיר את הדגם שבנתי מאחורי ערימת שקים מקופלים בחלקה האחורי של הסדנא. בעל הבית שלי אומנם נדיב ומאפשר לי לעבוד על רעיונותיי המשונים בסדנא, אבל, למרות קשרי הדם המשמעותיים הקיימים בינינו, ההסדר הנדיב הזה עלול להיפסק אם אבא שלי יגיע לכאן מחר ויראה בלגן.

לאחר שאני מוודא שלא הותרתי שום עקבות לפעילות חריגה, אני נוטל את הנר ויוצא אל החצר, מצטמרר מן הרוח הקרה ומנסה לגונן על הנר שלא יכבה ויותר אותי בעלטה. לך תאבק ברוח! הנר כבה עוד בטרם הספקתי לנעול את דלת הסדנא ואני משפשף את עיניי בנסיון להתרגל לחשיכה, מקבל עלי בהכנעה את גזרת מרא דעלמא ופונה לחצות את הרחוב בעלטה. רגע אני הולך על רגליי, כאחד האדם, ורגע לאחר מכן אני נתקל חזיתית בדמות אפלה ומוצא את עצמי שרוע על גבי, נמעך תחת משקלו של אדם כבד משקל הממסמר אותי לקרקע.

"אה", הוא נושף, "זה אתה, יואכים פולק?"

"כן", אני אומר, משתמש בכל כוח זרועותיי כדי להדוף את גופו המדיף

ריח חמצמץ, ולהתיישב.

"יש לי הודעה בשבילך".

"באמצע הלילה?"

"כן. אצק אמר שזה דחוף ממש".

"אצק כ"ץ?"

"כן, הוא אמר שאתה תדע מיד".

"מה הוא רוצה?" אני מתיישב, נשען בגבי אל הקיר שמאחורי.

"הוא אמר שאתה תבין. שאגיד לך רק: מגפיים".

"הוא לא אמר שום דבר נוסף?" אני מברר, שפתיי יבשות.

"הוא אמר", אומר האיכר, "הוא אמר לי להגיד לך, למרות שכולנו

יודעים שזה לא נכון, ככה הוא אמר לי להגיד: יואכים, השלג עמוק".

2

חיים בנימין, פראג, של"ג

אין הרבה מאכלים טעימים כמו שטרודל תפוחי עץ מעוטר קינמון ומזוגג בסוכר, אבל רק טיפש עלול לחשוב שירדנו לעולם הזה, ונטשנו מאחורינו את כל נועם עולם הנשמות, כדי לשבת על יד התנור ולגלגל בין הלשון לחיך פיסת עוגה.

וכיוון שאיני טיפש, הרי שכשהגעתי לגיל ארבע עשרה וחצי, וזומנתי על ידי אבי לשיחה החגיגית בה היה עתיד לבשר לי, כמו לכל אחיי הגדולים, שהוא שקל ובדק, הרהר והתייעץ, והוא סבור שלמרות כל החסרונות והפגמים באופיי - בכל זאת אני בחור נהדר, ואני כשיר להפוך לאדם בוגר, ולהצטרף לצוות העובדים העמלניים בסדנת המתכת שלנו - החלטתי להקדים תרופה למכה.

פניתי לרבי אברהם בן אביגדור, ראש ישיבת פראג ואב בית הדין של העיר, וביקשתי ממנו שיבחן אותי על החומר שלמדנו בישיבה. ואחרי שבחן, ובחסדי השם גם התפעל והחמיא, ביקשתי עוד בקשה קטנה, שיקרא לאבי בליל שבת אחרי התפילה ויציע לו לשלוח אותי ללמוד שנה אחת בפולין, בישיבתו של הרמ"א.

"עד פולין תרצה להרחיק?" הוא שאל אותי רכות, "מילאת את כרסך בתורת פראג, ולא נותר לך אלא להרחיק לכת?"
"לא, ממש לא", הודיתי, "זה פשוט: או קרקוב או סדנת המתכת. הרב מכיר את אבי. לא נראה לי שיש אפשרות שלישית".
"אם כך אתן לך את ברכתי", הוא אמר, "ואשוחח עם אביך. הסר דאגה מליבך, בני".

אבל למרות כבודו של האב"ד, ועל אף שהמחמאות עלי נאמרו בנוכחות כל חבריו וגרמו לאבי לשמחה וגאוה רבה, בכל זאת, מרוב אהבה, סרב אבי להענות לבקשה. הוא לא ישלח ילד, נער שטרם הבשיל, לנדוד בדרכים לבד.

ולפיכך טרח רבי אברהם, הפעיל את רשת קשריו והכרויותיו, ומצא לי שותף לדרכי.

יצחק כ"ץ קראו לו, בנו של סוחר בדים מן העיר בראנדיס, נמוך קומה ושחור מבט, שכדרכם של כהנים היה גם זריז, וגם מהיר חימה לעיתים, אבל מלבד הנקודה הזו, האחרונה, היה ממש בחור כלבבי.

בצוותא התגלגלנו בדרכים המובילות לקרקוב, ישנים בבתיהם של יהודים טובים ובקרחות יער אפלות, חוזרים זה עם זה על החומר עליו קיוונו להיבחן אצל הרמ"א, מתפעלים מיופי במרחבי הבריאה ומשתוממים מעוצמת הכאב שחש אדם שנכנס, בטעות, לבוץ שעל שפת נהר מלא עלוקות.

כך נוצרה וחושלה ידידותנו, באש של תורה ובבוץ של דרכים. וכשם שידוע כל חרש מתכת, טבילה ברותחים וצוננים חליפות מבטיחה את עמידותו של הכלי.

ועכשיו שולח אלי יצחק גוי חמוץ מזיעה ובפיו הודעה מזוויעה:
מגפיים.

דברים רבים פגשתי בקרקוב, דברים שהסעירו את לבבי והפכו אותי

לאדם אחר. ואחד המשמעותיים שבהם היה דווקא בית הכנסת של הרצענים. בית כנסת קטן, ישן וצפוף, רצוף כולו אהבה; ובבית הכנסת, משבת עד שבת, יושב רצען זקן, בלוי בגדים ומקומט, שמסתיר אוצרות שלמים מאחורי חזותו הפשוטה.

הכרנו אותו במקרה, כשנשלחנו לסעוד על שולחנו בשבת, ופעמים רבות תהינו למה בחר דווקא בנו כדי לגלות לנו מעט מצפונותיו. כיום אני סבור שאולי לאב"ד שלנו היה קשר כלשהו לדברים, שכן בבית הכנסת ההוא למדתי כמה גופי הלכות ודרכי תורה שלא יכולתי לרכוש מפייהם של אנשים שזכו לשבת באוהל השם כל הימים.

חנוך תופר מנעלים היה. חיים בנימין יהיה חרש מתכת. ויצחק אולי יזכה להיות כהן גדול ביום מן הימים, אבל אם לא יבקע הר הזיתים - יבלה את רוב ימיו בסחיבת גלילי בדים וחיתוכם.

אבל גם כך עדיין יהיה בכוחו של כל אחד מאיתנו להגיע לשלמות התורה ולשלמות המעשים.

"והכלל הראשון - " הורה לנו הרצען הזקן וזקף לעברנו אצבע, אור הנרות המתעתעת מציף את פניו בשלהבות, "הוא לאהוב כל אחד מישראל כאילו היה חלק מבשרך ממש. להיות מוכן לתת את זוג המגפיים שלך באמצע החורף לא רק לחבר טוב, אלא לשמוח על ההזדמנות לתת אותם לכל יהודי שזקוק להם יותר ממך, רק מפני ששורש נשמתו חצוב מתחת לכסא הכבוד".

התווכחנו. וודאי שהתווכחנו. אבל בסופו של דבר, אחרי שלא נותר לנו אלא להודות באמת ולקבל את הרעיון, היו הדברים נראים לנו פשוטים מאוד.

"אם פעם תשמע על מקרה שמצריך גילויי גבורה ומסירות נפש", אמר לי יצחק בזחיחות מבודחת כשעשינו את דרכנו אל האכסניה שלנו, "על איזשהו יהודי במצב נואש שזקוק לעזרה, רק שלח לי הודעה, אמור לי 'מגפיים' ואני מיד בא".

צחקתי. "כמוני כמוך", אמרתי לו, מושיט לו יד ללחיצה, "בעזרת השם -
היה גובה השלג כאשר יהיה - אני אתייצב מיד".
ורק למחרת בבוקר, כשהקצתי משנתי בתחושת מועקה עמומה,
קלטתי מה עשינו ואיך מבלי דעת ובפזיזות נעורים תקענו זה לזה כף.

"איך הוא בכלל נכנס לגטו?" פרלה נסערת, "השערים לא נעולים?"
"לא חוכמה לנעול את השער כשכל החומה מנוקבת כמו מסננת
איטריות", אני מציין דברים פשוטים. השכונה היהודית הכפילה את מספר
תושביה בשנים האחרונות, והחומה סביבה לא עמדה בקצב ההתחדשות
וההריסות.

"ומה הוא רוצה ממך, בדיוק?"
"יצחק הזעיק אותי, בלי למסור דברים ברורים. יש לנו מילות קוד
מהימים ההם, שאומרות שהוא חייב את עזרתך".

"יצחק כ"ץ?"
אנחנו חייבים הרבה ליצחק. הוא לא רק חברי הטוב, אלא גם השדכן
שלנו. ומלבד זאת, הוא בן דודה של אשתי.

"אלא מי?"
היא נאנחת.

"ואתה משוכנע שאתה חייב לצאת הלילה?"
"אם העכו"ם ששותה וודקה במטבח שלך היה משוכנע שהוא חייב
להגיע אלי הלילה, כנראה יצחק יטען שאני חייב לגלות מידה דומה של
מסירות נפש".

"למרות שלא בטוח שתקבל וודקה כשתגיע", היא מציינת, ושמץ
ההומור מעיד שהיא מוטרדת מאוד.

למרות שבטוח שלא אקבל וודקה כשאגיע, אני חושב לעצמי. אין זמן
לשתות כשיהודי אחר שקוע בשלג עמוק מאוד.
"מה תיקח איתך?" היא שואלת, מעשית כדרכן של נשים.

"תפילין", אני אומר, "וקצת מזומן - "

"כמה?"

אני מהסס. "כמה שתסכימי", אני אומר לבסוף.

"שליש?" היא שואלת, מתכוונת לשליש משקיק המטבעות שהיא

שומרת ואוספת בקפדנות.

"שליש נשמע טוב. אני אשתדל, כמובן, להחזיר את הרוב."

"ובגדים", היא אומרת.

"בגדי שבת, ואת בגדי העבודה שלי", אני מאשר, "ומשהו או שניים

לאכול - "

"אתה תחסר לילדים", היא אומרת, "מתי תחזור? ומה אבא שלך

יאמר?"

האמת? זו שאלת השאלות.

"הוא תמיד גאה בי בסופו של דבר", אני אומר לה רכות, "תגידי לו

שבעזרת השם ובלי נדר אעבוד משמרות כפולות כשאחזור."

"אחרי שבת?"

יום שני היום. אבל נסיעות עלולות להתארך. ואדם נשוי לומד מהר

מאוד שעדיף שלא לגרום לאשתו לדאוג.

"אל תחכי לי לפני שיעברו שבועיים. טוב?"

"שבועיים", היא הוגה את המילה לאיטה.

"הרצען - " אני אומר, "הוא אמר שצריכים להיות מוכנים למסור נפש

בשביל יהודי אחר. אז אני מוסר שבועיים. לא הרבה, נכון?" אבל אני

יודע, תוך כדי דיבור, שהמשפט הזה מטופש. יצחק לא היה מזעיק אותי

ללא צורך של ממש. והשבועיים האלה עשויים בהחלט לדרוש ממני יותר

משאני יכול לדמיין עכשיו.

יוחנן, ירושלים, תשע"ח

העוגה כבר בתנור כשחורקת דלת חדרו של מיכאל והוא יוצא משם

בגרירת רגליים של אדם שהקיץ זה עתה משנתו. "הרחתי עוגה ואמרת - יוח כבר פה". הוא מכריז, במקום שלום. ויש בזה משהו, כיוון שאם חבריי זוכים לעוגה בבואם הביתה, גם אני דואג לזכות לאחת. ועדיף רכה ועסיסית עם ציפוי שוקולד.

"הפעם אמא אפתה", אני אומר, מחייך אל אימי שבוהה אל תוך כוס הקפה שלה, בהיר ופושר, "והעוגה מריחה נהדר". היא אינה מגיבה, ואני מחייך אל מיכאל: "מה שלומך? מה חדש?"

"יש נורה חדשה באמבטיה", אומר מיכאל, "ויש קקטוס חדש במרפסת, ושרטטתי מפה חדשה, ענקית, תליתי אותה במסדרון, אבל זה לא יפה לשאול מה חדש לפני שאמרת לי שלום!"

נכון. יש כללים. וצריך לכבד אותם. אני מאגרף את ידי לקראת ברכת השלום שלמד מיכאל, שונא המגע, מאחד מן המטפלים שלו, "שלום שלום", אני אומר ומשיק את אגרופי באגרופו של מיכאל. "שלום שלום", הוא משיב לי ופניו קורנות, "טוב לראות אותך, יוח!"

"הבאתי לך מתנה", אני ממחר לומר, לפני שישאל. כי כך הטקס נראה איכשהו נורמלי יותר בעיניי. "תראה - "

מכיס חליפתי אני מוציא את קופסת החפתים שקניתי לעצמי מתנה, ובחגיגות מציג אותה לפני מיכאל, "מתנה! לכבודך! כי לא נפגשנו כבר המון זמן!"

"מה זה?" הוא מתעניין, פותח את הקופסא באצבעות ארוכות ועדינות, ומביט באבן הנחה על המצע המרופד.

אני מסביר לו, בקצרה, את התיאוריה של אמנון הזקן. וכיוון שהאיש הינה דמות נכבדת בביתנו, מיכאל מוכן לתת לתחושת הבטן של האיש משקל של כבוד.

"מתנה יפה", הוא אומר, "מעניין אם זה באמת יעבוד".

בהחלט מעניין.

כשתצליח האנושות להגיע לחור שחור, בלי להתפרק לגורמים קודם, נוכל להציע לה לבדוק.

המפה החדשה ששרטט מיכאל היא יצירה מורכבת מכל הבחינות. קודם כל היא מורכבת מהמון המון דפי A4 שהודבקו זה לזה בקפדנות ברצועות דבק סלטייפ באורך אחיד; ודבר שני היא מורכבת מאוסף בלתי ניתן לפענוח של נקודות דיו קטנטנות.

"וואו", אני אומר, "אז זה היקום?"

"הידוע לנו", משיב לי אחי בכובד ראש, "אבל תבין, היקום מכיל מאה מיליארד גלקסיות, לא יכולתי לשרטט את הכל".

"ואיפה אנחנו?"

הוא צוחק.

"אנחנו כל כך קטנים עד שלא רואים אותנו", הוא אומר, "מופלא, נכון?" אני מביט בשרטוט, שהוצמד עם סיכות מהדק לכל אורך המסדרון, והוגה רגע בשאלתו.

חושב על מאה מיליארד כוכבים, סליחה, גלקסיות, וחושב על יוחנן זהבי אחד קטן ויחיד.

שבורא כל הגלקסיות האלה דווקא רואה אותו היטב. ומתעניין בו מאוד.

ואחר כך נד בראשי ואומר לאחי: "צודק. מופלא מאוד מאוד".